

Przewodniczący: Na razie dziękuję panu Profesorowi i proszę się zatrzymać na sali. Poproszę Pana Małachowskiego.

P. Małachowski. (Małachowski Brunon, lat 37, zastępca naczelnika wydziału w Biurze Odbudowy Stolicy, dla stron obcy).

Przewodniczący. - Z kolei proszę o dane statystyczne odnośnie do wielkości i szacunku spraw w obiektach budowlanych.

Biegły Małachowski. Aby dać właściwy obraz zniszczeń Warszawy jako organizmu miejskiego, zarówno pod względem wartości wymierzalnych, materialnych, jak i niewymiernych, kulturalnych, aby przedstawić rozmiar tych zniszczeń, ich charakter i skutki, należy przedstawić wielkość, wartość i znaczenie Warszawy w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch wojny. Warszawa liczyła w swoich granicach administracyjnych w sierpniu 1939 r. około 1.300.000 mieszkańców, ilość budynków wynosiła w tym czasie około 25,5 tysięcy budowli, co równałoby się około 103,5 milionów metrów sześciennych. Pomijając wartość kulturalną tych budowli, a biorąc pod uwagę jedynie wartość materialną, szacunek budynków Warszawy wynosił około 6 miliardów złotych według cen z sierpnia 1939 r. co według dzisiejszych złotych obiegowych stanowi kwotę około 420 miliardów złotych.

Kubatura ta, wyżej wymieniona, oprócz domów mieszkalnych obejmowała szkół powszechnych, średnich i zawodowych około 900, wyższych uczelni i instytutów naukowych 40, świątyn i budowli zabytkowych ponad 900, muzeów, archiwów, bibliotek, teatrów, sal koncertowych i kinowych około 200. Szpitale i kliniki Warszawy posiadały około 8.000 łóżek, prócz tego służba zdrowia i opieka społeczna rozporządzały całym szeregiem ośrodków zdrowia i opieki społecznej, schronisk i sierocińców, zakładów kąpielowych, ubezpieczalni społecznych i t.d. Przemysł stolicy liczył około 2.800 zakładów pracy, zatrudniających łącznie około 90.000 pracowników, co nie obejmuje wielkiej ilości warsztatów rzemiosła, którego poszczególne gałęzie zyskały sobie markę nawet na rynkach światowych j.np. wyroby szewskie. Warszawa jako wielkie miasto posiadała szereg ogólnych urządzeń usługowych, jak hotele, rzeźnie, hale targowe, garaże i t.d.

Jednak znaczenie Warszawy w ostatnim przedwojennym okresie polegała przede wszystkim na jej roli ośrodka dyspozycyjnego w Państwie. Moment wszechstronnej dyspozycji zarówno w dziedzinie politycznej, jak gospodarczej i kulturalnej był cechą dominującą, usuwającą na drugi plan zagadnienia gospodarcze i wytwórczości. Dlatego też Warszawa, aczkolwiek skupiała poważny procent ilościowo przemysłu i wymiany, nie miała jedna w całości charakteru miasta przemysłowo-handlowego. Usytuowanie Warszawy na przecięciu się głównych linii komunikacyjnych o znaczeniu europejskim powodowało jej drugą, szczególną cechę jako potężnego węzła komunikacyjnego. Wyrazem tych charakterystycznych cech był udział Warszawy w poszczególnych dziedzinach życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego kraju.

Warszawa skupiała w sobie całość dyspozycji politycznej. Jej udział w życiu handlowym całego państwa wyrażał się wprawdzie tylko około 7% ogólnej ilości przedsiębiorstw handlowych, ale w handlu hurtowym liczba ta dochodziła aż do 40%. Obroty handlowe dokonywane na rynku Warszawy stanowiły ponad 20% całości obrotów krajowych. Szczególnie wysoki był udział Warszawy w handlu maszynami i narzędziami w skali państwowej, stanowiąc ponad 50% obrotów w tej branży.

Aczkolwiek ludność Warszawy stanowiła zaledwie 4% ludności całego państwa, to jednak ilość zawodowo czynnych w przemyśle Warszawy przekraczała 12% wszystkich pracowników zatrudnionych w polskim przemyśle, uderza zwłaszcza wysoki udział w przemyśle wysoko kwalifikowanym i precyzyjnym. Tak np. w przemyśle elektrotechnicznym udział ten dochodzi do 44% zatrudnionych w tej gałęzi przemysłu w całym Państwie.

Przywóz do Warszawy wynosił około 20% ogólnie krajowych nadeń towarowych.

684

Ost/SW

97

8-my dzień rozpraw

5/4

Jeszcze bardziej wyraźnie uwypukla się w świetle liczb rola kulturalna w Warszawie. Nakłady druków nieperiodycznych w stosunku ogólnokrajowym przekraczały 50%, pism periodycznych około 34%, ilość archiwalii, zbiorów państwowych stanowiła 56%, bibliotek szkół wyższych, licząc w ilościach tomów 38%. W wyższych uczelniach pracowało i uczyło się około ~~40%~~ 40% wszystkich sił profesorskich i studentów całego kraju, przy czym w dziedzinie nauk technicznych procent ten dochodził do 50%.

Biuro Udostępniania
i Archiwizacji Dokumentów

185
38

Warszawa została zniszczona w trzech etapach: We wrześniu 1939 r., w czasie od kwietnia 1943 r. do sierpnia 1944 r. i w okresie od sierpnia 1944 r. do stycznia 1945 r.

Zniszczenia pierwszego okresu zostały częściowo naprawione, wyłącznie siłami społeczeństwa polskiego w okresie okupacji wbrew woli okupantów i mimo wielu trudności stawianych przez władze administracji niemieckiej.

Gały ten wkład w odbudowę miasta uległy ponownie zniszczeniu w czasie powstania i głównie po jego upadku, do czasu oswobodzenia Warszawy w styczniu 1945 r.

Określenie wartości strat powstałych na skutek zniszczenia wartości restytuowanych przez mieszkańców Warszawy w czasie pomiędzy październikiem 1939 r., a sierpniem 1944 r., jest obecnie niemożliwe wobec tego, iż odnośne materiały inwentaryzacyjne i statystyczne wyliczenia podane niżej nie obejmują tych wartości styczne całkowicie zginęły. /Oparte są one na porównaniu stanu przed wojennego ze stanem, stwierdzonym po wypędzeniu Niemców z Warszawy. Wszehstronna inwentaryzacja miasta została wykonana w terenie w miesiącach lutym i marcu 1945 r. przez Biuro Odbudowy Stolicy, które na podstawie tych danych opracowało stan zniszczeń Warszawy.

Z uwagi na różny charakter zabudowań prawego i lewego brzegu Wisły w Warszawie oraz ze względu na znacznie wcześniejsze oswobodzenie prawego brzegu - Pragi, należy oddzielnie rozpatrzyć zniszczenie prawo i lewo-brzeżnej Warszawy.

Zniszczenia w budynkach lewobrzeżnej Warszawy przedstawiły się następująco:

a/ budynki małouszkodzone:

ilość około 4.000, co stanowi około 24% ogólnej zabudowy; ubytek kubatury wynosi około 3.000.0000 m.sz.; wartość zniszczeń równa się około złotych 135.000.000 wg. poziomu cen z sierpnia 1939

roku, w obecnych obiegowych złotych około 9.500.000.000;

b/budynki uszkodzone w stopniu nadającym się do odbudowy ilość około 3.000, co stanowi około 16% ogólnej zabudowy; ubytek kubatury wynosi około 7.500.000 m.sz.; wartość zniszczeń równa się około zł.340.000.000 wg. poziomu cen z sierpnia 1939 r., w obecnych obiegowych złotych około 24.000.0000.0000. złotych;

c/budynki zniszczone, nie nadające się do odbudowy: ilość około 10.000, co stanowi około 60% ogólnej zabudowy; ubytek kubatury około 47.000.000 m.sz.; wartość zniszczeń równa się około złotych 2.000.000.000 wg. poziomu cen z sierpnia 1939 r.; w obecnych obiegowych złotych około 140.0000.000.000 złotych;

d/w budynkach zabytkowych ubytek kubatury wynosi około 6.000.000 m.sz., wartości około zł.1.700.000.000 wg. poziomu cen z sierpnia 1939 roku; w obecnych obiegowych złotych 120.000.000.000

Ogółem ubytek kubatury budynków w lewobrzeżnej Warszawie wynosi około 63.500.000 m.sz. a wartość około zł.4.175.000.000 wg. cen z sierpnia 1939 r., co w przeliczeniu na obecne złote obiegowe daje sumę około 294.000.000.000 złotych.

Zniszczenia w budynkach prawobrzeżnej Warszawy /Praga/ przedstawiały się, następująco:

a/budynki mało uszkodzone:

ilość około 5.000, co stanowi około 60% ogólnej zabudowy; ubytek kubatury wynosi około 3.500.000 m.sz.; wartość zniszczeń równa się około zł.150.000.000 wg. cen z sierpnia 1939 r., w obecnych obiegowych złotych 10.500.000.000;

b/budynki uszkodzone w stopniu nadającym się do odbudowy:

ilość około 900, co stanowi około 10% ogólnej zabudowy; ubytek kubatury wynosi około 1.700.000 m.sz.;

wartość zniszczeń ~~wynosi~~ równa się około zł.70.000.000 wg.

JL / MD.

687
100

8-ty dzień rozpraw.

6/3.

cen z sierpnia 1939 r., w obecnych obiegowych złotych 4.900.000.000;

e/budynki zniszczone, - nie nadające się do odbudowy:

ilość około 1.400, co stanowi około 16% ogólnej zabudowy:

ubytek kubatury wynosi około 5.000.000 m.sz.; wartość zniszczeń

równa się około zł.200.000.000 wg.cen z sierpnia 1939 r., w obecnych

obiegowych złotych 14.000.000.000.

Zącznie za tym dla całej Warszawy straty w uszkodzonych i zniszczonych budowlach wyniosły około 73.700.000 m.sz., których wartość wg cen z sierpnia 1939 r. równa się zł.4.595.000.000 a w przeliczeniu na obecne złote obiegowe 323.400.000.000.

Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów

8-my dzień rozpraw.

Straty powyższe obliczone na podstawie stanu zatwierdzonego na początku 1945 r. powiększają się stale na skutek dalszego niszczenia pozostałych budowli. Należy liczyć się z tym, że część budynków, zakwalifikowanych do odbudowy w r.1945, ulegnie całkowitemu zniszczeniu wskutek niemożliwości ich odbudowy, względnie nawet należytego zabezpieczenia w najbliższym czasie. Jakkolwiek proces ten nie jest spowodowany bezpośrednim zbrodnictwem działaniem aparatu, skierowanego przez oskarżonych, to jednak stanowi konsekwencją tych czynów, dlatego przy obliczaniu strat miasta należy doliczyć do ilości poprzednio wyprowadzonych przypuszczalnie dalszy ubytek kubatury.

Przybliżone oszacowanie tych wartości daje około 9 milionów metrów sześciennych wartości około 400.000⁰⁰⁰ według cen z sierpnia 1939 r., w przekłóceniu zaś na obecne złote obiegowe 28 miliardów.

Do strat, poniesionych przez Warszawę, w budowlach, należy jeszcze przyjąć pod uwagę i koszt rozbiórki budynków lub ich części, nienadających się do odbudowy. Poważną pozycję stanowi tu również i usunięcie gruzów. Objętość rumowiska ocenia się na około 20 milionów metrów sześciennych. Koszt wywiezienia tej masy gruzu ~~nie~~ wyniosłby według cen przedwojennych około 100 milionów złotych, ^w to obecnych obiegowych złotych wyrazi się sumą około 7 miliardów złotych.

Zniszczenia w budynkach lewobrzeżnej Warszawy przedstawiały się następująco: na 17.053 budowle, budynków mało uszkodzonych 4.225, co stanowi 24,76%, budynków, zniszczonych, nadających się do odbudowy 2.973, co stanowi 17,59%. Budynków, nienadających się do odbudowy 9.865, co stanowi 57,81%.

8-my dzień rozpraw.

W prawobrzeżnej Warszawie budynków uszkodzonych na ogólną ilość 8,435 budynków mało uszkodzonych 5.005, co stanowi 59,34%, budynków uszkodzonych, nadających się do odbudowy 906, co stanowi 10,74%, budynków nienadających się do odbudowy 1.364, co stanowi 16,17%.

Dla scharakteryzowania zniszczeń w poszczególnych dziedzinach, należy zaznaczyć, że: 1/ szkolnictwo powszechne średnie i zawodowe uległo zniszczeniu w 70%, 2/ szkolnictwo wyższe i stowarzyszenia naukowe w 70%, 3/ świątynie i budowle zabytkowe w 90%, 4/ muzea, teatry, archiwa, biblioteki i sale koncertowe oraz kinowe w 80%, 5/ szpitale i kliniki w 80%.

Zniszczenia powyższe dotyczą ^{tylko} zniszczeń w budynkach użytkowanych na powyższe cele, nie obejmują natomiast urządzeń, które zostały rozgrabione lub zniszczone prawie całkowicie.

Przechodzę do bardziej szczegółowej charakterystyki zniszczeń w poszczególnych dziedzinach.

Przewodniczący: Niekoniecznie jest gubienie się w szczegółach. Proszę nam dać tylko syntetyczny, ogólny wynik.

Przemysł warszawski został całkowicie zniszczony, ponad w 90% przez okupantów. Niezależnie od zburzenia i spalania budynków, wywieziono lub zdewastowano urządzenia i maszyny. Odnajdywane i wydobywane spod gruzów poszczególne maszyny, nawet gdy są stosunkowo w dobrym stanie, stanowią jedynie ułamki dawnych warsztatów pracy, a tym samym nie przedstawiają dla produkcji większą wartość.

8-my dzien

Stosunkowo mniej od budynków ucierpiały urządzenia ulic, i związane z nimi sieci instalacyjne. Okreslenie jednak już obecnie całkowitych ~~strat~~ rozmiarów zniszczenia w tej dziedzinie i oszacowanie szkód jest jeszcze niemożliwe. Sprawdzenie bowiem stanu urządzeń podziemnych i ich przydatności użytkowej może nastąpić dopiero w miarę włączania ich do czynnych sieci. Liczby podane poniżej są zatem niepełne: zniszczenia jezdni - około 24.000 m.kw., zniszczenia chodników - około 25.000 m.kw., zniszczenia sieci wodociągowo-kanalizacyjnej - wartości około 35.000.000 zł według cen z sierpnia 1939 r., w przeliczeniu zaś na obecne obiegowe złote - 2.450.000.000. zł., zniszczenia sieci elektrycznej wraz z urządzeniami - około 90.000.000 zł według cen z sierpnia 1939 r., w przeliczeniu zaś na obecne złote obiegowe - 6.300.000.000.

O zniszczeniu sieci gazowej brak jest danych.

Daleko silniej ucierpiały zakłady miejskie obsługujące te urządzenia: elektrownia, stacja pomp wodociągowych i kanalizacyjnych, filtry, gazownia. I tutaj można zauważyć planowość prac niszcycielskich, dążących do pozabawienia miasta urządzeń najbardziej istotnych dla jego życia. Tak np. przy całkowitym niemal zniszczeniu elektrowni i stacji pomp rzecznych i do przepompowywania ścieków, stosunkowo mniej uszkodzona została gazownia. Straty Warszawy w dziedzinie komunikacji, wprawdzie nie tak wielkie jak w przemyśle, są jednak ogromne. Na niektórych odcinkach stopień zniszczenia doszedł niemal do szczytu. Wszystkie mosty zostały zerwane prawie na

8-my dzien

całej swej długości, linia średnicowa zakneblowana przez całkowite zawalenie Dworca Głównego i pocztowego i uszkodzenie tunelu, dworce na terenach Pragi wysadzone lub spalone, lotnisko zdewastowane.

Dla zobrazowania zniszczeń w dziedzinie miejskich zakładów komunikacyjnych, należy choćby w skrócie przedstawić stan z przed sierpnia 1939 r.

Stolicę obsługiwało 30 linii tramwajowych dziennych o łącznej długości 305 km., nocnych o długości 77 km., oraz 19 linii autobusowych o łącznej długości tras 83 km. Długość torów wynosiła 205 km. toru pojedynczego, wozów tramwajowych było 728, autobusów 135. Tramwaje posiadały własną elektrownię o mocy 12.900 KW i 3 podstacje prostownicze o łącznej mocy 6.200 KW, 5 zajezdni tramwajowych, 3 autobusowe, wielkie warsztaty tramwajowe, samochodowe, drogowe itp.

Kubatura budynków wynosiła około 800m.sześc.

W pierwszej fazie zniszczenia według danych inż. Jana Kubalskiego /1939 r./ uszkodzone budynki, elektrownię, tory, zerwano sieć górną, spalono zajezdnię, zniszczono 19 wagonów tramwajowych, wywieziono, ewentualnie zniszczono przeszło 100 autobusów. Uszkodzenia mimo przeszkód okupanta naprawiono.

Rabunkowa gospodarka Niemców w tramwajach warszawskich w latach 1939-44 doprowadziła taber w 50% do stanu nieużytkowego, maszyny i tory zdewastowane, reszty zniszczenia dokonano w r.1944: wysadzone i zniszczono elektrownię tramwajową, wywieziono lub uszkodzono urządzenia 3 podstacji, wywieziono lub zniszczono kompletnie około 250 km. sieci górnej, spalono i zniszczono 560 wagonów tramwajowych doszczętnie, 31 wywiezio-

692

8/3

105

8-my dzień

no, resztę przeważnie uszkodzono, 90% maszyn warsztatowych wywieziono lub zniszczono, uszkodzone tory w 3000 miejsc, wysadzono lub spalono wszystkie 5 zajezdni, 4 garaże, spalono lub zniszczono warsztaty: mechaniczne, drogowo, sieci i samochodowe, spalono lub wysadzono budynki dyrekcji, stacyjne i administracyjne, spalono i zniszczono 95% budynków gospodarczych, zabrano lub zniszczono pełne zapasy magazynowe i narzędzia.

Ogólna suma strat według cen z sierpnia 1939 r. wynosi około 86.000.000.- złotych.

To by był obraz zniszczeń Warszawy. Nie wchodzi w szczególności, które są przedstawione w załącznikach.

Przew.: Przewodniczącym Dziękuję panu.

Adw. Sliwowski: Czy ograniczenia remontów i odbudowy ~~nie~~ przypadki przypadkiem w okresie wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej?

Biegły: Przypuszczam, że były wcześniej, ale nie pamiętam.

Adw. Sliwowski: Czy ten plan "Warschau die neue deutsche Stadt" był rozpoczęty, czy to był plan ściśle teoretyczny?

Biegły: Uważam, że realizacja jego została rozpoczęta przez burzenie północnej dzielnicy śródmieścia, ponieważ to jest zgodne z tym planem:]

Adw. Sliwowski: Nie ma więcej pytań do biegłego, natomiast chciałbym zadać jedno pytanie osk. Leistowi.

Czy osk. Leistowi była znana mapa "Warschau die neue deutsche Stadt"?

Osk. Leist: Nie, nie była mi znana.